

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԸՆԹԱՅՔԻ ԶԵՐԹԱԿԱՆ ՓՈՔՐԻԿ ՀԱՏՎԱԾԸ

Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Հատընտիր պաշտոնական
(2010–2018), հա. Բ./Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:
Կազմող՝ Տ. Արարատ ֆհն. Պողոսյան.– Ս. Էջմիածին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի
հրատարակչություն, 2019.– 720+2 ներդիր էջ:

Նախաստանյալց Առաքելական Ս. Եկեղեցու հարուստ պատմության ընթացքը դարեր ի վեր արձանագրվել է ժամանակի պատմիչների, ժամանակագիրների, ականատես-վկաների հիշատակությունների, հիշողությունների, վկայությունների, ինչպես նաև սրբազան ավանդության մեջ: Հայոց Եկեղեցու վաղ եւ միջնադարյան պատմական շրջանը, ցավոք, երբեմն ընթացել է արժեքավոր տեղեկությունների բացակայությամբ, երբեմն այդ տեղեկությունները եղել են ոչ լիարժեք, թերի, երբեմն էլ հանդես են եկել բեկեռացված եւ միակողմանի կարծիքներով ու գնահատականներով: Հիշյալ իրողությունները խոչընդոտել են Հայոց Եկեղեցու առավել ամբողջական, համապարփակ եւ լիարժեք պատմության շարադրանքին: Եկեղեցու պատմության նոր ժամանակները ուսումնասիրողների համար առավելապես կարեւորվում են այն հանգամանքով, որ Հայոց Եկեղեցուն վերաբերող բազմազան եւ բազմաբնույթ տեղեկությունները լիովին բավարարում են լիարժեք եւ ամբողջական պատմություն շարադրելու պահանջներին եւ կարող են հսկայածավալ ու բազմաբովանդակ հետազոտությունների հնարավորություն ապահովել: Հատկապես սկսած ժԹ. դարից՝ Հայոց Եկեղեցու պատմությանը վերաբերող տեղեկությունների պակաս կարծես թե չկա, իսկ Մայր Աթոռի պաշտոնական տեղեկատվական աղբյուրի՝ «Արարատ» ամսագրի, իսկ Ի. դարի կեսից նաև «Էջմիածին» ամսագրի հրատարակությունը Եկեղեցու պատմական առօրյան դարձրեց բոլորին հասանելի եւ հսկայածավալ նյութով

ապահովեց հետազոտող շրջանակներին: Այսօր՝ ԻԱ. դարասկզբին, «տեղեկատվական սով» անշուշտ չի սպասվում, եւ «էջմիածին» ամսագրի պաշտոնական տեղեկատվությունը դառնում է այն հարուստ շտեմարանը, որի ուսումնասիրությունները վեր են հանում ժամանակակից եկեղեցական կյանքի բոլոր նրբություններն ու առանձնահատկությունները:

Այս տեսանկյունից բավականին արժեքավոր են Մայր Աթոռի հրատարակած Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի «Հատընտիր պաշտոնականքի» առաջին եւ երկրորդ հատորները, որոնք լիարժեք պատկերացում են տալիս Վեհափառ Հայրապետի վերջին 20 տարվա ժրաջան եւ բեղուն գործունեության մասին: Քննարկվող սույն կարեւոր հրատարակությունը վերոհիշյալ «Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորն է եւ ընդգրկում է հիմնականում «էջմիածին» ամսագրում հրատարակված, իսկ որոշ դեպքերում նաեւ առաջին անգամ հրատարակվող Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի 2010-2018 թթ. կոնդակները, օրհնության գրերը, մաղթանքները, խոսքերը, քարոզները, ուղերձները, պատգամները, տարատեսակ հռչակագրերը, հայտարարությունները եւ այլն:

«Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորը ամբողջական տեսքի բերել եւ հրատարակության է նախապատրաստել Տ. Արարատ քհն. Պողոսյանը, ինչը, անշուշտ, գովեստի եւ դրվատանքի արժանի աշխատանք է, քանի որ մեկ ամբողջական ժողովածուի մեջ նմանատիպ բազմաբնույթ եւ հարուստ տեղեկությունների մեկտեղումը բավականին հեշտացնում եւ միաժամանակ լայն հնարավորություն է ընձեռում Հայոց Եկեղեցու տվյալ ժամանակահատվածի պատմության, առօրյայի, կրոնական կյանքի, եկեղեցու հասարակական գործունեության լիարժեք եւ ամբողջական ուսումնասիրությունների համար: Այս հատորի հրատարակությունը հատկապես պետք է կարեւորենք այս տեսանկյունից, քանզի Հայ Եկեղեցու մասին անաչառ եւ անկողմնակալ ուսումնասիրությունների հարցը առավել արդիական է եւ ժամանակակից հարափոփոխ կյանքի հրամայականներից մեկն է:

Ինչպես առաջաբանում իրավացիորեն նշում է Արարատ քհն. Պողոսյանը, «Հայոց պատմությունը, եկեղեցագիտությունը, աստվածաբանությունը եւ հայ մատենագրությունն ուսումնասիրելիս անհնար է շրջանցել Հայոց կաթողիկոսների գործունեությունը» (էջ 5), ինչը ելակետ է եղել նաեւ մեծանուն հոգեւորական-գիտնական Մաղաքիա արք. Օրմանյանի համար: Այս սկզբունքը ուղենիշ է դարձել Տեր Արարատի համար՝ «Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորը կազմելիս: Ինչպես

պարզաբանում է կազմողը, հատորում ընդգրկված կոնդակների, պաշտոնական խոսքերի եւ օրհնությունների մեծ մասը ժամանակին տպագրվել է «Էջմիածին» ամսագրում, որոշները վերցված են «Քրիստոնյա Հայաստան» երկշաբաթաթերթից, իսկ գիտաժողովների եւ տարատեսակ միջոցառումների ժամանակ հնչած խոսքերն ու զեկույցները հրատարակվում են առաջին անգամ: Ժողովածուն ունի յուրատեսակ թեմատիկ, ժանրային եւ ըստ ուղղվածության բաժանումներ, որոնք, ըստ կազմողի, «...խիստ պայմանական են եւ ընդամենը միտված են ընթերցողի փնտրած նյութը արագ եւ հեշտ գտնելուն» (էջ 6): Այս դեպքում կազմողը լիովին իրավացի է, քանի որ ըստ ժամանակագրության որոշակի բաժինների եւ ենթաբաժինների դասակարգված ուղերձները, կոնդակները եւ խոսքերը ընդամենը հնարավորություն են տալիս ցանկալի նյութը հեշտությամբ գտնելու, իսկ դրանց բովանդակային, ժամանակագրական, պատմական, աստվածաբանական եւ այլ կողմերի ու գծերի վերհանումը, գնահատումը եւ արժեւորումը արդեն յուրաքանչյուր հետազոտողի հետաքրքրությունների ու նախասիրությունների հարցերն են:

«Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորի ուսումնասիրության մեր ելակետը նշված ժամանակահատվածում Հայոց Եկեղեցու կրոնական, դավանաբանական, աստվածաբանական, վանական, հոգեւոր-մշակութային, կրթական, միջեկեղեցական եւ հասարակական գործունեության արժեւորումն է ու գնահատումը: Կազմողի կողմից արդեն իսկ դասակարգված նյութը, ինչպես նշեցինք, պայմանական է, քանի որ եկեղեցական համակարգը բազմազան է, եւ նշված ոլորտներից յուրաքանչյուրը հավասարապես հանդես է գալիս բոլոր հարթություններում: Ըստ այդմ, Վեհափառ Հայրապետի կոնդակները, «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ», «Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ», «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանների, արքունիքի պատվի շնորհման եւ բազմաբովանդակ այլ օրհնության գրերը, տարբեր առիթներով հնչեցված մաղթանքները, խոսքերը, քարոզները, ուղերձներն ու պատգամները, պարզեւաբաշխումները, ինչպես նաեւ պետություն-եկեղեցի հարաբերություններին առնչվող տարատեսակ խոսքերն ու գրերը մենք դիտարկում ենք Հայոց Եկեղեցու դարեր շարունակ իրականացրած ազգահավաք, ազգապահպան, միավորիչ եւ կարգավորիչ գործառույթների համատեքստում: Աներկբա է, որ «Հատընտիր պաշտոնականքում» զետեղված նյութերը ներկայացնում են Վեհափառ Հայրապետի եւ Հայոց Եկեղեցու հոգեւոր-կրոնական, հասարակական,

քաղաքական, մշակութային գործունեությունը, հատկապես այն գործունեության տարրերը, որ Եկեղեցին ունի ժամանակակից հայ իրականության մեջ: Ժողովածուն արդիական մեծ հնչեղություն ունի նաեւ պետություն-եկեղեցի փոխհարաբերությունների արժեւորման տեսանկյունից:

Հայրապետական կոնդակների ցանկը բացում է Հայոց Եկեղեցու նվիրապետական աթոռներից մեկի՝ Կ. Պոլսի պատրիարքության 550-ամյակի առիթով հրապարակված կոնդակը, որով Վեհափառ Հայրապետը օրհնություն ու շնորհավորանքներ է հղում Կ. Պոլսի Հայոց պատրիարք Մեսրոպ արք. Մովսէֆյանին՝ միաժամանակ արժեւորելով եւ գնահատելով Հայոց Եկեղեցու նվիրապետական այս աթոռի ազգային-եկեղեցական եւ հոգեւոր-մշակութային գործունեությունը: Ներեկեղեցական կյանքի ոլորտին են վերաբերում նաեւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կոնդակները Արթիկի թեմի ստեղծման եւ Մեքսիկայի հայ համայնքները ԱՄՆ հայոց արեւելյան թեմի կազմից հանելու եւ ԱՄՆ հայոց արեւմտյան թեմի մեջ ներառելու մասին: Առանձին ուշադրության են արժանի նաեւ թեմական եւ համայնական կյանքի նշանակալի իրադարձություններին նվիրված գրերը, ուղերձները եւ խոսքերը, որոնցից կարելի է առանձնացնել Սանկտ Պետերբուրգի հայ համայնքի 300-ամյա հոբելյանի եւ Բուլղարիայի հայոց թեմի 145-ամյակի առիթներով հղված օրհնության գրերը՝ գնահատելով եւ արժեւորելով Ռուսաստանի եւ Բուլղարիայի բազմադարյա հայկական համայնքների ազգանվեր եւ հայապահպան գործունեությունը եւ Հայոց Եկեղեցու անուրանալի դերն ու նշանակությունը այդ հարցում:

Հայոց Եկեղեցու հայրենանվեր, ազգապահպան եւ միավորիչ գործունեության լավագույն վկայություններից է Հայոց ազգային բանակի հետ փոխգործակցությունը, որը հատկապես դրսեւորվում է Հայոց բանակում Եկեղեցու բարեխնամ գործունեությամբ եւ զորամասերում հոգեւոր ներկայացուցիչների ընդգրկմամբ: Հայոց պետականության սյուներից մեկը հանդիսացող բանակին էլ նվիրված են Վեհափառ Հայրապետի կոնդակները՝ հրապարակված Հայոց բանակի 20 եւ 25-ամյակների առիթով, ինչպես նաեւ Բանակի օրվա առիթով հղված ուղերձները, բանակի զորատեսակներին ընծայվող խաչվառների օրհնության ու բաշխման առիթով եւ սպաների ու զինվորների պարգեւատրության հանդիսության ժամանակ հնչեցրած խոսքերը, որոնք ոչ միայն ընդամենը ուղերձներ կամ խոսքեր են, այլեւ Հայոց պանծալի բանակի արժեւորումն ու գնահատականը, հայրապետական օրհնանքի, ոգեշնչումի եւ ծնողական սիրո դրսեւորումը: Եւ, անշուշտ,

դրա վկայությունն են Վեհափառ Հայրապետի այն խոսքերը, որ՝ «Ուժեղ բանակը գրառականն է մեր Հայրենիքի խաղաղ, ապահով ու անվտանգ կեանքի, մեր երկրի զարգացման եւ ազգի յարատեւութեան: ... հայրենեաց պաշտպան զինուորն ու սպան զօրեղ ու անպարտելի են ոչ միայն լաւագոյն զինուածութեամբ, այլեւ յատկապէս քաջարի ոգով, հոգեղէն ներուժով: Բանակի իրական հզօրութիւնը հայրենասէր, արդարամիտ ու ճշմարտասէր հոգու մէջ է, հաւատքով ու անձնդիր ծառայութեան մէջ...» (էջ 14):

Դարեր շարունակ Հայոց Եկեղեցու հոգեւոր-մշակութային գործունեության հիմնաքարերից է եղել՝ «...մեր գրաւոր մշակույթի հարուստ եւ անգին ժառանգութիւնը...» (էջ 16-17): Եկեղեցին միշտ բարձր է գնահատել գիտության, արվեստի, մշակույթի անխոնջ մշակների վաստակն ու ժառանգությունը՝ լինելով հայ բազմադարյա մշակույթի ստեղծողն ու կրողը միաժամանակ: Այս իրողության արտահայտությունն են Վեհափառ Հայրապետի կոնդակները՝ Հայ գրատպության 500-ամյակի եւ Աստվածաշունչ մատյանի հայերեն տպագրության 350-ամյակի առիթներով (էջ 16, 33), ինչպես նաեւ մշակույթի, արվեստի եւ գիտության ոլորտի հայ ժողովրդի տաղանդավոր զավակների տարբեր հոբելյաններին եւ այլ առիթներին հղված օրհնության գրերը (մեծանուն նկարիչ ժանսեմ, պատմաբան Ռիչարդ Հովհաննիսյան եւ այլք):

Հայ գրահրատարակչությունը հայ ժողովրդի կյանքում ամենանշանակալի իրադարձություններից է, որի հետագա ազդեցությունը եւ արձագանքը տեսնում ենք հսկայածավալ գրական ժառանգության մեջ, եւ ինչպես իրավացիորեն նշում է Վեհափառը, «Հայոց գրերի գիւտից յետոյ հայ գրահրատարակութիւնը իր նշանակութեամբ մեր դպրութեան պատմութեան յաջորդ շրջադարձային իրադարձութիւնը եղաւ եւ կեանքի կոչուեց ու արգասաւորուեց իմացութեան եւ գրքի հանդէպ անհուն սիրով ու նախանձախնդրութեամբ, որոնք Հայոց գրերի առատ պարգեւներով ներշաղախուած են նկարագրին մեր ժողովրդի» (էջ 17): Նույնքան նշանակալի իրադարձություն է Աստվածաշնչի հայերեն տպագրության 350-ամյակը՝ «...հայոց կեանքում Քրիստոսի լոյսը առատացնելու մեծաշնորհ, աստուածօրհնեալ գործի պանծալի յոբելեանը» (էջ 34):

Մեծ արժեք են ներկայացնում Հայոց Եկեղեցու ազգապահպան եւ ազգահավաք գործունեությանը նվիրված կոնդակներն ու գրերը, որոնք վերաբերում են հայ հասարակական կյանքին, համազգային նշանակության հարցերին, հայ ժողովրդի պատմության կարեւորագույն եւ

դրամատիկ իրադարձություններին, հայրենիք-սփյուռք բազմակողմանի եւ դինամիկ փոխհարաբերություններին, որոնք գնահատվում եւ արժեւորվում են թե՛ պատմականորեն, թե՛ ժամանակակից արդի հիմնախնդիրների լուծման համատեքստում: Այս բազմաբնույթ եւ բազմաբովանդակ հիմնախնդիրներին վերաբերող Հայոց Եկեղեցու պաշտոնական վերաբերմունքն ու մոտեցումներն են ներկայացված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի «Պաշտոնականքում»: Ժամանակագրական եւ թեմատիկ բաժանումներից պայմանականորեն վեր կանգնելով՝ պետք է առանձնացնենք հատկապես մի քանի ոլորտներ, որոնց վերաբերյալ նյութը արդիական է եւ խիստ կարեւոր՝ ժամանակակից հետազոտական հիմնախնդիրների վերհանման եւ գիտական ուսումնասիրությունների տեսանկյունից:

Նախ հարկ ենք համարում անդրադառնալ հայ հասարակության համար համազգային նշանակության այնպիսի խնդիրների արժարժմանը եւ քննարկմանը, ինչպիսիք են Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-ամյա հոբելյանը, Հայաստանի անկախության տոնը, Արցախի հիմնախնդիրը, արցախյան հերոսամարտը եւ այլն: Կոնգակների շարքում առանձնանում է Հայոց Հայրապետի կոնդակը Հաղթանակի եւ խաղաղության օրվա, Շուշիի ազատագրության եւ Արցախի պաշտպանության բանակի 25-ամյակի առիթով, որում հայրապետական օրհնությանը զուգահեռ գնահատվում եւ արժեւորվում են Արցախի ազատագրական պայքարը, մարտերի մեջ կազմավորված, ամրացած եւ զորացած Արցախի պաշտպանության բանակը, Արցախի թեմի հոգեւոր դասն ու բանակում ծառայող հոգեւոր սպասավորները, բոլոր զորահրամանատարներն ու զինվորները՝ հրամայական ունենալով համայն հայության բաղձալի ցանկությունների իրականացումը: Այս առումով Վեհափառ Հայրապետի ընդհանրացնող ուղենշային խոսքն է. «Արդ, ապրենք ու գործենք մեր հայրենիքը շէնացնելու, մեր բանակը զորացնելու, ազգային զարթոնքի մեր իղձերը մարմնավորելու ջանք ու եռանդով, յաղթանակի առաջնորդելով նաեւ Արցախի Հանրապետության ճանաչումը» (էջ 42):

Հաջորդիվ հարկ ենք համարում առանձնահատուկ շեշտել Հայաստանի անկախությանը եւ հանրապետական այլ տոներին նվիրված կոնդակներն ու գրերը, ինչպիսիք են Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կոնդակը Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-ամյակի առիթով, ինչպես նաեւ շնորհավորական խոսքերն ու ուղերձները Հանրապետության օրվա եւ ՀՀ անկախության տոնի առթիվ: Այս դեպքերում եւս հայրապետական խոսքը

եւ միտքը թեւածում են հայ ժողովրդի դարավոր պատմության անդատաններում՝ հիշատակելով արիության եւ հերոսության այն դրվագները, երբ ժողովրդական միասնության եւ Եկեղեցու սուրբ նահատակների հեղած արյամբ ժողովուրդը հասել է իր բաղձալի երազանքին, իսկ երկարատեւ ընդմիջումից, մաքառումներից եւ ցեղասպանության ենթարկվելուց հետո «...հինգ եւ կէս դարերի երկարատեւ դադարից յետոյ վերականգնուեց հայկական պետականութիւնը» (էջ 45-46)։ Հայոց պետականությունը ամուր պահելու եւ «հայրենիքով համախմբուած լինելու», հայրենիքը «հաւատաւոր ոգով ու նուիրեալ գործերով շէնացնելու, զօրացնելու» հրամայականի ամփոփումն է հայրապետական պատգամը. «...սիրեցեալ մեր ժողովրդին, մեր Եկեղեցու թեմական, համայնքային մարմիններին, ազգային, գիտական, կրթական, մշակութային կառույցներին՝ զանազան միջոցառումներով տօնախմբելու յոբելեանական տարեդարձը՝ դարձնելով հայրենասիրութեան ոգու, քաղաքացիական գիտակցութեան ու պարտքի արթնութեան, ազգի ու Եկեղեցու միասնականութեան ուժ ու զօրութիւն, նորոգութիւն հաւատքի եւ քաջալերութիւն հայրենաշէն ու ազգաշէն գործերի» (էջ 47)։ Այս ոգին եւ հայոց պետականության արժեքային ընկալումն ու գիտակցումն են թեւածում նաեւ Հանրապետության եւ Անկախության տոներին նվիրված հայրապետական ուղերձներում, գրերում եւ խոսքերում (տե՛ս էջ 491, 493, 494, 499, 502 եւ այլն)։

Օրհնության գրերի, ուղերձների եւ խոսքերի մի սովոր հատվածը ներառում է համազգային այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են Հայոց ցեղասպանությունը, դրա համաշխարհային ճանաչման գործընթացն ու այդ ուղղությամբ տարվող աշխատանքները։ Հայոց ցեղասպանության 100-ամյակի առիթով է Վեհափառ Հայրապետի կոնդակը, որում Մեծ եղեռնի հիշատակի օրը ոչ միայն «... ոգեկոչման եւ խնկարկման օր» է, այլեւ «արդարութեան եւ ճշմարտութեան անլուելի, զօրեղ» պահանջի օր, արդարություն, որ՝ «պահանջում է մեր անմեղ զոհերի արիւնը, մեր ժողովրդի կրած տառապանքը, արդարութիւն են պահանջում մեր աւերակուած սրբութիւնները, մեր ժողովրդի ոտնահարուած իրաւունքները, նաեւ կեղծուող եւ խեղաթիւրուող պատմութիւնը մեր ժողովրդի» (էջ 31)։ Այս կոնդակը միաժամանակ երախտիքի խոսք է՝ ուղղված այն պետություններին, կազմակերպություններին եւ անհատներին, որոնք ճանաչել եւ դատապարտել են Հայոց ցեղասպանությունը։ Այս ամենի տրամաբանական շարունակությունը եղավ Հայոց Եկեղեցու եւ հայ ժողովրդի

կյանքում աննախագեպ մի իրադարձություն՝ Հայոց ցեղասպանության նահատակների սրբադասման արարողությունը, որի կապակցությամբ է 2015 թ. ապրիլի 23-ին հնչած հայրապետական խոսքը՝ «...որ վասն հավատի եւ վասն հայրենյաց նահատակված Ցեղասպանության վկաներին թագադրում է սրբության պսակով ու նրանց բարեխոսությամբ հեղում մեր կյանքին Իր անսպառ ողորմությունները» (էջ 354): Անշուշտ՝ ԻԱ. դարի հայ ժողովրդի եւ Հայոց Եկեղեցու կյանքում ամենանշանակալի իրադարձություններից է Հայոց ցեղասպանության նահատակների սրբադասումը, որը Եկեղեցու մի շարք գործառույթների (աշխարհայացքային, միավորիչ, մխիթարիչ) խտացված, հավաքական արտահայտությունն է:

Օրհնության գրերում, մաղթանքներում, խոսքերում եւ ուղերձներում առանձնանում է Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերություններին, Հայոց Եկեղեցու Սփյուռքում ծավալած ազգապահպան, մշակութաստեղծ եւ ազգահավաք գործունեությանը, Սփյուռքի առանձին համայնքների եկեղեցական եւ հասարակական կյանքին, հովվապետական այցերին, ծիսապաշտամունքային կյանքին վերաբերող հսկայածավալ նյութը, որն աչքի է ընկնում ոչ միայն պատմական հարուստ տեղեկություններով եւ եկեղեցական ժամանակագրությամբ, այլեւ վեր է հանում Սփյուռքի համայնական կյանքի առանձնահատկությունները, հիմնախնդիրներն ու հրամայականները, համահայկական որոշ կառույցների ազգանվեր գործունեությունը: Վեհափառ Հայրապետն իր օրհնությունն ու մաղթանքներն է բերել «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի հաստատման 25-ամյակի, ՀԲԸՄ Լոնդոնի մասնաճյուղի հիմնադրման 100-ամյակի կապակցությամբ, ՀԲԸՄ երեւանյան կենտրոնի բացման, Հայաստան-Սփյուռք հինգերորդ եւ վեցերորդ համաժողովների բացման եւ այլ առիթներով:

Ընդհանրապես «Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորի օրհնության գրերի եւ մաղթանքների, խոսքերի, քարոզների, ուղերձների թեմատիկ ընդգրկումը բավականին լայն է, այստեղ հանդիպում ենք հայտնի հոգեւորականների եւ նրանց գործունեության տարբեր հորեւցանների առիթով հնչեցված օրհնության գրերի (էջ 48, 53), Վեհափառ Հայրապետի՝ Իզմիրլյան բժշկական կենտրոնի բացման առիթով հնչեցված խոսքին, հովվապետական այցերի ժամանակ տարբեր առիթներով հնչած խոսքերի եւ քարոզների, ինչպես նաեւ հայրենիքում ու աշխարհի տարբեր ծայրերում կառուցված եկեղեցիների օծման առիթներով հնչեցված խոսքերի:

Բավականին մեծ տեղ են գրավում ոչ միայն պետական տոների եւ հասարակական հնչեղության այլ իրադարձությունների առիթով հնչած գրերը, ուղերձներն ու պարգեւագրերը (Մարտի 8-ի, Շրջանավարտների օրվա կամ «Լավագույն ուսուցիչ» մրցանակաբաշխության կապակցությամբ), այլեւ քրիստոնեական կարեւորագույն տոներին նվիրված գրերը, ուղերձներն ու քարոզները (Ս. Ծնունդ, Ս. Հարություն, Ս. Աստվածածնի Ավետում, Ս. Վարդանանց եւ այլն): Ամանորի եւ Ս. Ծննդյան կապակցությամբ օրհնության գրերից մեկը կարելի է առանձնահատուկ համարել, որովհետեւ ուղղված է սիրիական պատերազմի բռնկված անցած սիրիահայությանը եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից հղված հայրական սիրո եւ օրհնության լավագույն դրսևորումներից մեկն է (էջ 298-299): Պարգեւաբաշխումների շարքում ներկայացված Վեհափառ Հայրապետի խոսքերից հատկապես կարելի է առանձնացնել էդուարդո էօրնեկյանին ՀՀ ազգային հերոսի կոչում շնորհելու արարողության ժամանակ հնչած օրհնության եւ գնահատանքի խոսքը (էջ 482-483):

«Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորի բավականին ծավալուն հատվածներից մեկը ներառում է Վեհափառ Հայրապետի օրհնության գրերը «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ», «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ», «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանների հանձնման առիթներով:

Հայոց Եկեղեցու Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ պատվո բարձրագույն շքանշանը շնորհվում է ի նշանավորումն մեծ բարերարությունների, որոնք մատուցվել են Հայոց Եկեղեցուն եւ հայ ժողովրդին: Նշված ժամանակահատվածում այս շքանշանին արժանացել են հայ եւ օտարազգի այրեր ու կանայք, որոնք իրենց ավանդն ու մեծ ներդրումն ունեն Հայոց Եկեղեցու բարգավաճման, զարգացման, թեմական կյանքի կայացման, եկեղեցաշինության եւ այլ գործերում: «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանակիր այրերի թվում են այնպիսի հայտնի դեմքեր, ինչպիսիք են Մոսկվայի եւ Համայն Ռուսիո Պատրիարք Կիրիլ Ա.-ն, ռուսաստանցի պետական գործիչ Գերման Գրեֆը, վրացի պետական գործիչ Բիժինա Իվանիշվիլին, մեծահարուստ բարերարներ Սամվել Կարապետյանը, Ռուբեն Վարդանյանը, Դանիլ Խաչատուրովը, Կոլյա եւ Ռոզա Ծառուկյանները, ինչպես նաեւ Մայր Եկեղեցու, հայրենիքի եւ սփյուռքի տարբեր թեմերի, եկեղեցիների եւ տարածքների բարեկարգման, վերանորոգման եւ կառուցապատման համար մեծ ներդրումներ ունեցած հայորդիներ աշխարհի տարբեր ծայրերից, որոնցից շատերի անունները համեստորեն բարձրաձայնված չեն,

սակայն նրանց եկեղեցյանվեր գործունեությունը արժանի է հիշատակության: Դրանք են Սինան Սինանյանը (Կալիֆոռնիա), Սարո Խուզավերդյանը (Միլան), Մարկո Զարիկյանը (Կարակաս), Սուրեն Սարգսյանը (Օդեսա), Սահակ Կարապետյանը (Դոնի Ռոստով), Հովհաննես Զիլինգարյանը (Փարիզ), Վարդգես Արծրունին (Մոսկվա), Սերգեյ Համբարձումյանը (Մոսկվա), Շաքե եւ Գրիգոր Պաթմանյանները (Սիդնեյ) եւ այլք:

Օրհնության գրերի մի մասն էլ վերաբերում է «Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ» եւ «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանների շնորհմանը, եւ քանի որ այս շքանշաններին, որպես կանոն, արժանանում են գիտության, կրթության, գրականության, մշակույթի եւ արվեստի տարբեր բնագավառներում Հայոց եկեղեցուն մատուցած ծառայությունների եւ բազմաձայն եկեղեցյանվեր գործունեության համար, ուստի այս դեպքում էլ արժանիորեն գնահատվել են տարբեր բնագավառների այնպիսի հայտնի գործիչներ, ինչպիսիք են՝ Էդուարդ Տեր-Ղազարյանը, Զորի Բալայանը, Սուրեն Զոհրաբյանը, Ռազմիկ Դավոյանը, Արամայիս Սահակյանը, Ալբերտ Մկրտչյանը, Սվետլանա Նավասարդյանը, Արտեմ Սարգսյանը, Վիլեն Հակոբյանը եւ Տ. Տաթեւ արք. Ղարիբյանը:

Օրհնության վերոհիշյալ գրերի շարունակությունն են վաստակաշատ եպիսկոպոսներից մի քանիսին արքունական պատվի շնորհման գրերը, պատիվ, որին արժանանում են Հայոց եկեղեցու նվիրյալ մեծանուն եպիսկոպոսները՝ իրենց արգասավոր, անձնվեր, նախանձախնդիր ծառայության համար: Հիշյալ ժամանակահատվածում արքունական պատվի շնորհ ստացած եպիսկոպոսներն են Տ. Սեպուհ եպս. Զուլջյանը, Տ. Նաթան եպս. Հովհաննիսյանը, Տ. Առաքել եպս. Քարամյանը, Տ. Աբրահամ եպս. Մկրտչյանը, Տ. Փառեն եպս. Ավետիքյանը եւ Տ. Եզրաս եպս. Ներսիսյանը:

«Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորի վերջին մասը ներառում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքերն ու ուղերձները տարբեր հոբելյանների ու տարելիցների կապակցությամբ (օրինակ՝ Հայոց ցեղասպանության հիշատակի օր, Արցախի Հանրապետության 20-ամյակ, Սոս Սարգսյանի հուղարկավորություն, Քրք Քրքորյանի հիշատակի ոգեկոչման արարողություն եւ այլն), ինչպես նաեւ կրթական միջոցառումների, գիտաժողովների եւ համաժողովների ժամանակ հնչած խոսքերն ու պատգամները: Ժողովածուի վերջին, առավել հիշատակելի հատվածը ներառում է «Միջեկեղեցական» ընդհանուր ենթավերնագրի ներքո տպագրված

ողջույնի խոսքերը, պատգամները եւ շնորհավորական գրերը, որոնք Հայոց Եկեղեցու էկումենիկ գործունեության եւ միջեկեղեցական զարգացած հարաբերությունների աներկբա վկայություններն են: Հայոց Եկեղեցու բազմազբաղ Հայրապետի խոսքերը, հնչեցված տարբեր ժամանակներում եւ տարբեր առիթներով, եւս մեկ անգամ գալիս են ապացուցելու նրա գործունեության լայն շրջանակն ու աշխարհագրական ընդգրկվածությունը, Հայոց Եկեղեցու բեղուն եւ արդյունավետ համագործակցությունը քրիստոնեական տարբեր եկեղեցիների հետ: Այստեղ տեսնում ենք Հայոց Հայրապետի ողջույնի խոսքը՝ Ուղղափառության միջխորհրդարանային համաժողովի 17-րդ վեհաժողովի բացման առիթով, պատգամը ԵՀԽ 10-րդ համաժողովի բացման աղոթքին, շնորհավորական գիրը Ասորի Ուղղափառ եկեղեցու առաջնորդին, խոսքը Ֆրացիսկոս Պապի հետ հանդիպումների եւ համատեղ այլ էկումենիկ արարողությունների ժամանակ: Միջեկեղեցական էկումենիկ բեղուն գործունեության հետեւանք են ժողովածուի վերջին հատվածում զետեղված համատեղ հռչակագիրն ու խոսքը, հիշատակության արժանի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Ֆրացիսկոս Պապի համատեղ հռչակագիրը եւ տարածաշրջանի հոգեւոր առաջնորդների եռակողմ հանդիպման ժամանակ հնչած հայրապետական խոսքը:

Այսպիսով՝ վստահորեն կարող ենք արձանագրել, որ «Հատընտիր պաշտոնականքի» Բ. հատորի լույս ընծայումը որակական առումով անգնահատելի աշխատանք է եւ ունի գիտաճանաչողական մեծ դեր ու նշանակություն Հայոց Եկեղեցու նորագույն պատմության ուսումնասիրության եւ վերլուծության տեսանկյունից, միտված է խթանելու եկեղեցական կյանքի զարգացումը, բարձրացնելու եկեղեցու դերակատարությունը, ամրապնդելու պետություն-եկեղեցի, հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունները եւ միջեկեղեցական կապերը: Ժողովածուն փաստացի լրացնում է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի կարեւոր եւ արժեքավոր հրատարակությունների շարքը, ընդգրկում ազգային-եկեղեցական հիմնախնդիրների լայն եւ բազմաբնույթ շրջանակ եւ կարող է դառնալ Հայոց Եկեղեցու նորագույն պատմությանը նվիրված հետազոտությունների եւ ուսումնասիրությունների բավականին հարուստ սկզբնաղբյուր:

ՊԱՐԳԵՒԻ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

Փիլիսոփայական գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ դոցենտ